

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Ольга Мар'ян

СТЕНОГРАМА КРУГЛОГО СТОЛУ-ДИСКУСІЇ:

Релігія як один з основних чинників у війні росії проти України

Релігійний аспект відіграє колосальну роль у війні росії проти України. Про те, як поширювалися наративи «русского міра» священниками Московського Патріархату (фактично - російської православної церкви в Україні), як релігійна інформація стала одним з видів зброї на інформаційному фронті, чи є шляхи до порозуміння між Українською Православною Церквою та Православною Церквою України говорили під час круглого столу на тему «Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні» в Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя.

Роботу круглого столу відкрив ректор Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя **Микола Митник**.

«Тема релігії є надзвичайно важливою в контексті усвідомлення всіх процесів, пов'язаних з Україною. Тим більше вона актуальна зараз, коли в цій жахливій війні не можна не бачити й не розуміти релігійного підґрунтя. Хтось намагається спекулятивно звертатися до цього чинника, а багато хто, усвідомлюючи, наскільки релігія мала значення у виникненні цієї війни, робить усе можливе, щоб мінімізувати негативні впливи і для України, і для репутаційної сфери всіх релігій», — зазначає у вступному слові **Андрій Юраш**, кандидат політичних наук, доцент, Надзвичайний і Повноважний Посол України у Ватикані, Надзвичайний і Повноважний Посол України при Суверенному військовому Ордені Госпітальєрів Святого Іоанна Єрусалимського, Родосу і Мальти.

За словами пана посла, росія використала релігійний чинник для розгортання різних ідеологічних схем, які стали базою, підґрунтям для цієї кровопролитної війни. Українська Церква дуже чітко усвідомлює, наскільки серйозною є ситуація, і чому дії держави-агресора здатні призвести до негативних наслідків для українських Церков.

Зіновій Назарчук, академік Національної академії наук України, голова Західного наукового центру Національної академії наук України, Голова Наглядової ради ТНТУ імені Івана Пулюя у своєму виступі зазначив, що війна росії проти України проявляється не лише на фронтах, але й у нашому звичайному житті, побуті. І важливими є не лише зброя та військова стратегія, але й дух кожного українця, наша здатність протистояти загарбникам:

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

«Ми всі відчуваємо біди й нещастя, які несе війна. Завжди релігія й Церква бачили своїм завданням виховувати моральність, загальнолюдські чесноти. Надзвичайно важливо, щоб це ефективно здійснювала Церква безпосередньо на фронтах. Зброя дуже важлива, але людський дух значно важливіший. Мотивація брати участь у війні з однієї та іншої сторони зовсім різна. Використовуючи ту відмінність і активно працюючи з особовим складом, можна досягти успіхів навіть з гіршою зброєю. Це демонстрували у 2013-2014 роках (адже війна триває не з лютого). Тому дух наших військових, нашого народу є надзвичайно важливим. Церква єднає народ і тим наближає нашу перемогу».

Пан Зіновій також додає, що заклики нищити таких же християн — українців, які лунають з уст очільників російської православної церкви, суперечать засадам релігії, канонам християнства, адже священнослужитель не має права закликати до братовбивства.

У круглому столі взяв участь **Тарас Антошевський**, керівник Релігійно-інформаційної служби України при Українському Католицькому Університеті. У своїй доповіді на тему «Інформаційна складова релігійної війни росії проти України» він пояснює, як РПЦ зберегла єдність і контроль над всією територією колишнього СРСР.

«Йшлося не про єдність цих територій, але про єдність людей, можливість донесення єдиної інформації. Також ідеться про контроль РПЦ всередині УПЦ МП: над усіма, хто навчався в семінаріях РПЦ, над тими, хто пов'язаний з традицією РПЦ, над інформаційними каналами. Це особливо помітно зараз, коли виникло календарне питання й інколи ПЦУ чи УГКЦ поширюють ті самі байки й міфи, відверту брехню, які витворилися в середовищі РПЦ. Власне, можливість впливати на тих, хто не вміє фільтрувати інформацію, дозволяла мобілізувати велику кількість людей різних конфесій, контролювати їх».

Як історик Тарас Антошевський стверджує, що релігійна ситуація, яку маємо зараз, сформувалася впродовж 1990-их-2010-их років. У той час розвалився СРСР, однак не припинив діяти КГБ (та ж ФСБ). Тоді ж спецслужби приділяли багато уваги релігійному середовищу та його залученню до поширення певної інформації.

«Це особливо відчувалося в 90-их роках, коли відбувалися міжконфесійні конфлікти і були втручання зі сторони, щоб вони були перманентними й не припинялися (розділених людей легше контролювати). Також за часів другої каденції Леоніда Кучми Віктор Медведчук намагався повністю взяти під контроль релігійне життя країни й разом з тими релігійними діячами, які мали особливі рейтинги довіри, продукував різноманітні фейки. Під час першого Майдану стало краще зрозуміло, який вплив (зокрема інформаційний) Москва

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

може мати через релігійне середовище. Жодна партія не має такої мобілізації людей і такого масового впливу, як Церква».

Керівник РІСУ пояснює, що в часи президентства Віктора Ющенка в середовищі МП відділяється проукраїнське крило. Однак інформаційно воно залишалося під контролем і не могло поширювати власні ідеї. За часів Віктора Януковича це стало ще помітніше: це і повний контроль над медіа, і агресивне просування «руського міра». Вже тоді було зрозуміло, що це не релігійна, а політична пропаганда.

«З 2014-го року ми зафіксували велику кількість інформаційних вкидів від Московського Патріархату. У цей час важко було очікувати на потрібну реакцію держави, бо в таких умовах вона не могла на все адекватно реагувати. Коли почався перехід громад МП до ПЦУ також було багато інфовкидів з оцінкою війни, переходів парафій. Стало зрозуміло, що для МП в Україні найголовніше зберегти структуру, через яку він може активно діяти. У наш час, коли медіа відіграють вирішальну роль, складно вплинути на це середовище. Проукраїнське православне середовище не має якісних ЗМІ, які можуть мобілізувати велику кількість людей і бути постійним рупором. Натомість середовище промосковське має надзвичайно велику кількість ресурсів, груп у соціальних мережах, які допомагають поширювати так звані темники. І під вплив цієї інформації потрапляють мільйони людей».

Тарас Антошевський зачіпає також питання заборони Московського Патріархату. За його словами, новий законопроект може зіграти на руку представникам цієї Церкви, адже тоді вони будуть більш мобілізованими й казатимуть про те, що їхня Церква зазнає гонінь, а в Україні порушена свобода совісті й віросповідання.

«Якщо МП зняти з реєстрації в Україні, то проблема не вирішиться. Для МП в Україні створити підпілля буде чи не найкращим варіантом. Для них відсутність офіційних структур не означатиме зникнення. Вони будуть працювати, існувати у формі незалежних православних громад. Так Україна отримає надзвичайно потужну антидержавну силу, яка буде ще більше мобілізована й активована. Зараз з цим має якнайкраще працювати середовище науковців, релігієзнавців, журналістів і тих, хто цікавиться цією тематикою».

За словами керівника РІСУ, насамперед потрібно зробити так, аби працювало чинне законодавство. Також важливою є констатація фактів, яка допоможе спростувати фейки й показати, що насправді відбувається в середовищі МП, у чому небезпека його пропаганди.

«Цю проблему можна вирішувати тільки якісною інформацією, яку треба продукувати й поширювати хвильово, а не точково. Має бути боротьба не емоціями, а

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

фактами, зокрема про тих священнослужителів, які причетні до агресії, працювали як колабораціоністи на окупованих територіях. Для мене інформаційний простір зараз стає одним з найважливіших для національної безпеки. Навіть коли ми переможемо на воєнному фронті, то це не означає, що люди позбудуться міфів, посіяних московською пропагандою, і що ними не зможуть маніпулювати в майбутньому».

Доктор філософії й лауреат Державної премії імені Івана Франка **Тарас Каляндрук** у своєму виступі «Московське православ'я як загроза для української державності» вказує на те, що релігійний чинник у гібридній агресії росії проти України справді один з визначальних. Окупанти, представники російської церкви намагаються активно впливати на людську свідомість за допомогою різних інформаційних технологій. росія застосовує інсценування, вигадки, навішує різні ярлики, використовує підміну понять і вдається до маніпуляцій. Важливо реагувати на це явище й провадити ефективну політику боротьби з ним — лише так можна перемогти на інформаційному фронті.

російські наративи, які поширюються впродовж війни росії проти України не є чимось новим. Вони впліталися в життя нашої держави впродовж століть: за часів поневолення російською імперією, а потім в «тюрмі народів» — СРСР. Вони продовжували жити після відновлення незалежності й проникали в різні царини життя. Про те, чому пережитки імперської росії досі живі й мають вплив на життя України у своїй доповіді «Російський пропагандистський наратив в українській релігійній історіографії: секрет довговічності» розмірковував **о. Віталій Козак**, доктор східних церковних наук, вікарій Тернопільсько-Зборівської архієпархії УГКЦ, декан Тернополя.

«Деякі помилки ми зробили частково від малоосвіченості, частково - від залежності української історіографії від російської, що залишилася в академічних колах і постійно проявлялася через літературу . Нам не здавалося, що маємо справу з чимось ворожим. Середовище церковне ослаблене й ще залежне від російської матриці. Сьогодні треба відкривати пласт могилянського православ'я — справжнього українського, яке було зрусифіковане й почало нищитися з приєднанням Київської митрополії до Московського Патріархату. Але українське православ'я було і є, і воно зовсім інакше від московських кліше».

З чого почати перетворення, яких ми не зробили? За словами о. Віталія, потрібно почати з просвітництва в середовищі релігієзнавців, церковників, істориків, формування свідомості нових поколінь. Далі держава має виокремити чітку лінію політики стосовно

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Церкви. Сьогоднішній дискурс треба перевести в якісно інший формат: говорити не про заборону МП, а ті чинники, які справді зможуть припинити її вплив на суспільну свідомість і перебіг війни.

Олександр Саган, доктор філософських наук, професор, завідувач відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, державний службовець другого рангу, член Української Асоціації релігієзнавців у своєму виступі під назвою «Московський патріархат як складова нинішньої гібридної війни проти України: ідеологічний та політичний аспект діяльності» каже, що реальна релігійна ситуація в Україні станом на початок 2022-го року була такою: 7200 громад ПЦУ й близько 11000 УПЦ МП. Але варто взяти до уваги, що понад 600 громад, які 2019-го року вийшли з УПЦ МП, й близько 700 громад, які вийшли з нього за 2022-ий рік, досі там рахуються.

Окрім того, науковець додає, що треба припинити дискусію щодо статуту УПЦ МП, адже ще 2019-го року законом визначений перелік громад, які мають доповнити свою назву вказівкою про приналежність до МП.

«На сьогодні нові закони про заборону МП в Україні не потрібні хоча б тому, що ми не можемо заборонити Церкву, бо це не фізична особа. Можна лише позбавити її статусу юридичної особи. З 15-го жовтня 2019-го року всі громади УПЦ МП, які не дотрималися Закону про внесення змін у свої статuti вже фактично не є юридичними особами. Існуючої законодавчої бази нам цілком достатньо, щоб зробити цю Церкву релігійною інституцією, а не політичною, якою вона є зараз. Ми як експертне середовище та громадянське суспільство маємо змусити відповідальні органи виконувати чинне законодавство».

Попри багато дискусій, які точаться навколо об'єднання ПЦУ й УПЦ МП, Олександр Саган не бачить можливості реалізації такої ініціативи.

«Це те саме, що в 90-их роках хтось сказав би об'єднати Левка Лук'яненка й Петра Симоненка. МП на чолі з Кирилом давно заглибилися в ересь «русского міра», яку доволі успішно просувають на території пострадянського простору. Зокрема це ересь жертви. Солдати, які йдуть вбивати українців, нібито стають новомучениками й це «змиває» їхні гріхи.

Хто зі священників ПЦУ готовий служити поруч з людьми, які кажуть про Голодомор українців як про наслідки засухи або як про покарання, яке українці буцімто заслужили? Це Церква, яка з 2014-го року трактує війну росії проти України як братовбивчу, бо вважає нас однією державою. То про яке об'єднання ми можемо говорити? Ми не повинні

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

боятися того, що в нас у країні залишиться МП. Але мусимо повністю позбавити цю структуру політичних моментів».

Ярослав Стоцький, доктор гуманістичних та історичних наук, професор Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, голова Тернопільської Української Асоціації релігієзнавців у доповіді «Українофобство московського православ'я: політологічний дискурс» зазначає, що політика зросійщення України, зокрема в релігійному плані, була системною з часу переяславського приєднання України до московії, коли українське православ'я потрапило у залежність від Московського Патріархату. Вона простежується і після проголошенням Петром I Московії Російською імперією, адже під тиском державної політики й російського православ'я, почався занепад української національної культури, відбувалася заміна українських православних традицій московськими. Катерина II також активно продовжувала політику світського й церковного зросійщення України. У ХХ-ому столітті проти української Церкви боролися комуністи.

«Поетапне нищення російським православ'ям українських православних і греко-католицьких Церков «відбувалося на засадах великоросійської державницької ідеї: ніякої України не існує, це – внутрішня справа Росії і в неї ніхто не має права втручатися. Цим самим Російська Православна Церква вивела українську релігійну із сфери міжнародного впливу, полишивши українське християнство сам-на-сам із своїм підступним ворогом» Тобто московське православ'я стало знаряддям уніфікації та централізації політики самодержавства, провідниками ідеології панславізму й російського цезаропапізму, що не втратило своєї актуальності в наш час у роки російсько-української війни».

Як пояснює релігієзнавець, РПЦ всебічно пропагує «руській мір» за межами рф і безпосередньо в Україні, намагаючись здійснити проросійську інтеграцію на всьому пострадянському просторі, що відповідає інтересам російського мілітаризму. московський патріарх Кирил підтримав широкомасштабне вторгнення росії в Україну, а УПЦ МП підтримує сепаратистів і в Криму, і на тимчасово окупованих територіях України.

«руській мір» живе й діє не тільки серед духовенства УПЦ МП, але й серед її прихожан. Ця Церква не засуджує російські звірства та геноцид, обстріли міст і сіл, знищення нашої інфраструктури чи погрози росії застосувати проти України ядерну зброю. Отож, щоб загасити українофобство московського православ'я разом з поширенням в Україні «руського міра», антиукраїнської діяльності, необхідне негайне втручання Української держави в таку ситуацію. Слід упорядкувати відносини в українському

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

православ'ї згідно з вимогами українського законодавства та міжнародного права, прав і свобод громадянина і канонів Вселенського православ'я. Абсурдно, що на дев'ятому році війни українське суспільство, як і в минулому, шантажує УПЦ МП – релігійна організація, яка підпорядкована країні-агресору й виконує її ідеологічно-пропагандистські, політичні й навіть мілітарні накази, і яку давно треба деполітизувати або й заборонити, бо підстав для цього в нас достатньо».

Ігор Бармак

*аспірант кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*

ПЕРЕТВОРЕННЯ УНІАТІВ У ПРАВОСЛАВНИХ РОСІЙСЬКИМ САМОДЕРЖАВСТВОМ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ СТ.

Однією з офіційних причин окупації українських земель Речі Посполитої було захист православ'я, знищення Унійної церкви та повернення їх до православ'я. Особлива ненависть до уніатів була з боку російського православ'я, яке ненавиділо уніатів ще більше, ніж своїх запеклих ворогів-католиків. Вони в очах пересічного православного були зрадниками православ'я і кару за це мали б нести всі наступні покоління, вимолювати прощення. Царський уряд уважав, що збереження унії на Правобережжі служитиме вогнищем соціальної, політичної та релігійної нестабільності в південно-західних областях імперії і що лише її ліквідація послужить, як писала Катерина II, “надійним засобом для утвердження тамошнього люду в одностумстві та спокої”.

Київська унійна митрополія у ХVІІІ ст. складалася з восьми єпархій: Київської митрополічної, Полоцько-Вітебсько-Мстиславської, Володимирсько-Берестейської, Турово-Пинської, Луцько-Острозької, Львівсько-Галицько-Кам'янецької, Перемишльсько-Самбірської та Холмсько-Белзької . Напередодні першого поділу Речі Посполитої Унійна церква налічувала понад 9 тисяч парафій і близько 4,5 мільйонів вірян.

В українських землях Унійна церква мала шість із восьми своїх єпархій: Володимирсько-Берестейську (парафії на заході Волинського воєводства), Луцько-Острозьку (парафії у Волинському й частково Руському воєводствах), Холмсько-Белзьку (частина парафій у Волинському та Руському воєводствах), Перемишльсько-Самбірську (більшість парафій у Руському воєводстві), Київську митрополічу (парафії у Брацлавському, Київ-